

*Ба Шӯрои диссертационии 6D.KOA-017
назди Институди иқтисодиёт ва демографияи
Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, 734025,
ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 44.*

ТАҚРИЗ

**ба диссертатсияи Ализода Олимҷон Маҳмуд дар мавзуй
«Таъмини амнияти озуқаворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария,
методология ва амалия» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори
илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.06.01 – Амнияти
иқтисодӣ**

**Мутобиқати диссертатсия ба ихтисосҳо ва самтҳои илм, ки аз рӯйи
онҳо диссертатсия ба ҳимоя пешниҳод шудааст.** Дар диссертатсия
объекти таҳқиқот – масъалаи иштироки субъектҳои иқтисодӣ ва аҳоли
дар раванди таъмини амнияти озуқаворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба
таври мушаххас оварда шудааст, ки он ба бандҳои 1, 2, 3, 5, 6, 16, 20, 21,
22, 24 ва 27-и “Соҳаҳои таҳқиқот”-и Шиносномаи ихтисоси 08.00.06.01 –
Амнияти иқтисодӣ, ки бо қарори Раёсати Комиссияи Олии
аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 майи соли
2023, №6 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд.

Мубрам будани мавзуй диссертатсия. Мавқеъ ва мақоми амнияти
озуқавориро дар таъмини рушди устувори кишвар баҳогузорӣ намудан
хеле мушкул аст. Масъалаи амнияти озуқаворӣ яке аз вазифаҳои муҳими
сиёсати давлатӣ дар шароити паёмадҳои глобалӣ, ба монанди тағйироти
иқлим ва бухронҳои иқтисодӣ ба ҳисоб меравад. Аҳамияти таҳқиқи ин
масъала бо зарурати коркарди стратегия ва механизмҳои самаранок
барои таъмини дастрасии мутавозини аҳоли ба озуқаворӣи бехатар ва
сергизо муайян карда мешавад. Аз ин ҷост, ки самаранок истифодабарии
захираҳои иқтисодии мавҷуда дар таъмини амнияти озуқаворӣ бо
дарназардошти хусусиятҳои махсус ва имкониятҳои табиӣю иқлимӣ
минтақаҳои алоҳидаи кишвар ба рушди иқтисодиёти миллий, ба
болоравии сифат ва дараҷаи зисти аҳоли ва зиёд гардидани ҳаҷми
истеҳсоли маҳсулоти сергизо оварда мерасонад. Рушди иҷтимоӣ-
иқтисодии кишвар дар бисёр маврид аз сатҳ ва сифати таъмини амнияти
озуқаворӣи ҷомеа вобаста мебошад. Дар ин росто, фаъолияти босамари
истеҳсолкунандагон ва талаботи истеъмолкунандагони маҳсулоти
агросаноатӣ ба вазъи бозори озуқаворӣ таъсири мусбӣ расонида, он, дар
навбати худ, ба рушди устувори кишвар мусоидат мекунад.

Дар шароити афзоиши шумораи аҳоли ва зиёдшавии талабот ба
маҳсулоти хӯрока масъалаи амнияти озуқаворӣ бисёр ҳам шиддатнок
гардида истодааст. Зарурияти аз нуқтаи назари илмӣ асосноккунии
усулҳо ва равишҳо нисбат ба баланд бардоштани амнияти озуқаворӣ
таҳлили ҳамаҷонибаи назариявӣ ва амалии ин масъаларо талаб мекунад.
Имрӯзҳо дар самти таъмини амнияти озуқаворӣ ва устувории фаъолияти

бозори маҳсулоти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон якчанд муаммоҳо, ба монанди нооромии сиёсии ҷаҳонӣ, нокомили муносибатҳои иқтисодии байни истеҳсолкунандагони маҳсулоти озуқаворӣ, муассисаҳои коркард, нигоҳдорӣ ва интиқолкунандагони маҳсулотҳо, миёнаравҳо, ташкилотҳои қарзӣ, таъмини ҳуқуқи фаъолияти бозорҳо ва ғайра вуҷуд доранд. Ин муаммоҳо барои устуворона фаъолиятбарии субъектони бозори маҳсулоти озуқаворӣ, рақобатпазирии онҳо ҳам дар бозори дохилӣ ва ҳам беруна таъсири манфӣ мерасонанд.

Таҳқиқотҳои муосир далели он ҳастанд, ки амнияти озуқаворӣ на танҳо бо шумораи дастрасии маҳсулоти хӯрокворӣ маҳдуд мегарданд, балки он масъалаҳои сифати ғизо, устувории низоми озуқаворӣ ва баробарии иқтимоиро низ дар бар мегирад. Ин, дар навбати худ, муҳимияти ҳамгироии фанҳо ва равияҳои гуногуни таҳқиқоти ин масъаларо қайд мекунад.

Бинобар ин, таҳқиқи асосҳои назариявӣ, равишҳои методологӣ ва тавсияҳои амалӣ дар самти амнияти озуқаворӣ, таъмини устувории бозори маҳсулоти озуқаворӣ ва пешниҳоди самтҳои асосии такмили механизми танзими давлатии ин раванд дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрам дар илми иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, аҳамияти баланди илмӣ ва амалиро дорад.

Дарачаи наwgонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуктаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Навгонии илмии таҳқиқот ин асосноккунии назариявӣ методологӣ ва коркарди тавсияҳои амалӣ дар самти таъмини амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Натиҷаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ, ки дорои наwgонии илмӣ мебошанд, инҳоянд:

- аз ҷониби муаллиф амнияти озуқаворӣ ҳамчун истиқлолияти низоми озуқаворӣ миллӣ, ки дар таъмини он давлат нақши аввалиндараҷа мебозад ва ҳамчун муайянкунандаи мавҷудияти беҳатарии ҷомеа ва тарроҳи асосии амнияти иқтисодии ҳар як кишвар мебошад, тафсир дода шуда, асосҳои концептуалии амнияти озуқаворӣ дар заминаи таҷдиди равандҳои маҳаллисозии истеҳсолот ва коҳиш додани вобастагии истеъмоли дохилӣ аз омилҳои беруна ошкор карда шудааст;

- принципҳо, нишондиҳандаҳои методологияи муайянсозии сатҳи амнияти озуқаворӣ, инчунин, нишондиҳандаҳо ва индикаторҳои баҳодихии самаранокии сиёсати давлатии агросаноатӣ ба низом дароварда шуда, методологияи баҳодихии амнияти озуқаворӣ дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ таҳия гардидаанд. Муносибати методологияи системаи тадбирҳо ва механизмҳои татбиқи сиёсати кишоварзӣ озуқаворӣ бо назардошти нишондиҳандаҳо ва омилҳои объективӣ пешниҳод шудааст;

- мушкilotҳое, ки ба ташаккули захираҳои буферӣ монеа эҷод мекунанд, ошкор карда шуда, дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаҷми

миқдории захираҳои буферӣ дар давраи муайян арзёбӣ гардидаанд ва муқаррароти методӣ оид ба баҳодиҳии сатҳи захираҳои таъмини амнияти озуқаворӣ таҳия шудааст, ки ташаккули захираҳои буферии озуқаворӣ, мақсад, вазифаҳо, нақш ва аҳамияти захираҳои буферӣ дар ҳалли мушкилотҳои дастрасии маҳсулоти хӯрокворӣ муайян карда шудаанд;

- тамоюлҳои таъмини аҳоли бо маҳсулоти хушсифати озуқаворӣ дар асоси таҳлили ҳамачонибаи вазъи таъмини амнияти озуқаворӣ Чумхурии Тоҷикистон бо дарназардошти татбиқи афзалияти миллӣ дар ноил шудан ба амнияти озуқаворӣ гузаронида шуда, шакл ва динамикаи нишондиҳандаҳои асосие, ки истеҳсолот, таъминоти техникӣ ва ҳолати базаи захиравии маҳсулоти кишоварзиро тавсиф мекунанд, бо дарназардошти имкониятҳои иқтисодии низоми кишоварзии Чумхурии Тоҷикистон ошкор карда шудаанд;

- омилҳои таъсиррасон ба ҳолат ва тамоюли таъмини амнияти озуқаворӣ дар Чумхурии Тоҷикистон бо дарназардошти ҷолишҳо ва таҳдидҳои муосир гурӯҳбандӣ ва арзёбӣ карда шудаанд. Самтҳои имконпазири таъмини амнияти озуқаворӣ бо дарназардошти рушди низоми дастгирии давлатӣ, танзими тарофавӣ-гумрукӣ, ташаккули низоми идоракунии сифати маҳсулот, инчунин, тавсеаи механизмҳои дастгирии молиявӣ, инфрасохторӣ ва инноватсионии истеҳсолкунандагони маҳсулоти озуқаворӣ муайян гардидаанд;

- бо истифода аз чунин нишондиҳандаҳо, ба мисли даромад, таъминот, ҷойгиркунии шабакаҳои савдо ва тақсимот методикаи васеъ намудани дастрасии маҳсулоти кишоварзӣ пешниҳод ва озмоиш карда шудаанд. Зарурияти афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ ватанӣ, кам кардани хавфи воридоти беназорат, истифодаи механизмҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ, инчунин, васеъ намудани ҷузъҳои инфрасохтор бо назардошти афзалияти истеҳсолоти воридотивазкунанда исбот шудааст;

- дар асоси даврабандӣ асосҳои концептуалии таъмини амнияти озуқаворӣ таҳия гардида, зарурати коркарди «Доктринаи таъмини амнияти озуқаворӣ Чумхурии Тоҷикистон» асоснок карда шудааст. Аҳамияти бознигарии сиёсати давлатӣ дар самти кишоварзӣ дар шароити гузаштан аз модели рушди иқтисодии аграрӣ индустриалӣ ба модели индустриалию аграрӣ асоснок карда шудааст;

- ҷузъҳои иқтисодӣ, тичоратӣ, иҷтимоӣ ва идоракунии таъмини амнияти озуқаворӣ Чумхурии Тоҷикистон ошкор карда шуда, дар ин замина, бо назардошти устувории истеҳсолоти кишоварзӣ, додани қарзҳои имтиёзнок, таҳияи концепсияҳои азхудкунии заминҳои нав ва шаклҳои истифодаи замин, инчунин, беҳтар намудани сифати маҳсулоти озуқаворӣ ҳамчун самтҳои ояндадори таъмини амнияти озуқаворӣ муайян карда шудаанд;

- мақом ва мавқеи механизмҳои маркетингӣ ва самарабахши бозор дар ташаккули низомҳои устувори кишоварзӣю озуқаворӣ нишон дода шудаанд. Ҳаҷми истеҳсол ва истеъмоли маҳсулоти озуқаворӣ дар асоси сценарияи асосии татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 ҳисоб ва ояндабинӣ гардидааст. Зарурати рушди заминаи истеҳсоли, захиравӣ, инфрасохтори таъмини амнияти озуқаворӣ ва низоми мониторинги вазъи амнияти озуқаворӣ асоснок карда шудааст;

- дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурият ва принципҳои ҷорӣ намудани кишоварзии барқароршаванда ҳамчун самтҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣ асоснок карда шуда, самтҳои ояндаи тақмили механизмҳои дастгирии давлатии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда пешниҳод гардидаанд.

Нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя муқаррароти зерини илмӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот, ки муаллиф ба даст овардааст, пешниҳод карда мешаванд:

- асосҳои концептуалии амнияти озуқаворӣ дар шароити бозор ва тафсири муаллифии он ҳамчун категорияи иқтисодӣ;

- методологияи баҳодиҳии амнияти озуқаворӣ дар сатҳи милли ва минтақавӣ, принципҳо ва нишондиҳандаҳои методи муайянсозии сатҳи амнияти озуқаворӣ, инчунин, нишондиҳандаҳо ва индикаторҳои баҳодиҳии самаранокии сиёсати давлатии агросаноатӣ;

- муқаррароти методӣ оид ба арзёбии сатҳи захираҳои таъмини амнияти озуқаворӣ ва арзёбии миқдории ҳаҷми захираҳои буферӣ дар давраи муайян;

- таҳлили комплекси вазъи таъмини амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти татбиқи афзалияти милли дар ноил шудан ба амнияти озуқаворӣ ва таъмини аҳоли бо маҳсулоти хушсифати озуқаворӣ;

- самтҳои имконпазири таъмини амнияти озуқаворӣ бо дарназардошти рушди низоми дастгирии давлатӣ, танзими тарофавӣ-гумрукӣ, ташаккули низоми идоракунии сифати маҳсулот, инчунин, тавсеаи механизмҳои дастгирии молиявӣ, инфрасохторӣ ва инноватсионии истеҳсолкунандагони маҳсулоти озуқаворӣ;

- методикаи васеъ намудани дастрасии маҳсулоти кишоварзӣ ва механизмҳои шарикӣ давлат ва бахши хусусӣ;

- асосҳои концептуалии таъмини амнияти озуқаворӣ ва зарурати таҳияи «Доктринаи таъмини амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо назардошти бознигари сиёсати давлатӣ дар самти кишоварзӣ дар шароити гузаштан аз модели рушди иқтисодии аграрию индустриалӣ ба модели индустриалию аграрӣ;

- роҳҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва концепсияҳои азхудкунии заминҳои нав ва шаклҳои истифодаи замин, инчунин, беҳтар намудани сифати маҳсулоти озуқаворӣ;

- механизмҳои маркетингӣ ва самарабахши бозории ташаккули низомҳои устувори кишоварзӣю озуқаворӣ ва истеҳсолу истеъмоли маҳсулоти озуқаворӣ дар асоси сценарияи асосии татбиқи Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030;

- самтҳои ояндадори тақмили механизмҳои дастгирии давлатии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба содирот нигаронидашуда ва воридотивазкунанда, инчунин, принсипҳои ҷорӣ намудани кишоварзӣ барқароршаванда ҳамчун самтҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣ.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Асоснокии нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия овардашуда бо омӯзиш ва таҳлили асарҳои илмӣ олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба масъалаҳои таъмини амнияти озуқаворӣи кишвар ҳамчун стратегияи рушди устувор бо гузаронидани таҷрибаҳо, дақиқии маълумот, кифоягии ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди омории натиҷаҳои таҳқиқоту интишорот ва, инчунин, истифодабарии усулҳои таҳқиқоти умумиилмӣ, абстраксияи илмӣ, таҳлили муқоисавӣ, таҳлили омӯрӣ, иқтисодӣ-омӯрӣ, монографӣ, таърихӣ ва мантиқӣ, институтсионалӣ, индуксия-дедуксия ва динамикӣ, ҳамчунин, моделсозии иқтисодӣ-математикӣ тасдиқ мегардад.

Хулоса ва натиҷаҳои рисолаи илмӣ мазкур барои истифода ба вазоратҳо ва сохторҳои дахлдори давлатӣ пешниҳод гардидааст.

Аҳамияти илмӣ, амалӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии натиҷаҳои диссертатсия бо нишон додани тавсияҳо оид ба истифодаи онҳо. Дар диссертатсия ҷанбаҳои назариявӣ-методологӣ таъмини амнияти озуқаворӣи кишвар роҳандозӣ гардидаанд. Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот дар таҳлил ва ҷамъоварии корҳои илмӣ-амалии таҳқиқотии муаллиф аз нуктаи назари ташаккулбӣ ва рушди ҷанбаҳои таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Татбиқи амалии муқаррароти методологӣ ва тавсияҳои амалии қори диссертатсионӣ ба тақвияти асосҳои концептуалӣ ва амалии таъмини амнияти озуқаворӣ мусоидат мекунад.

Аҳамияти илмӣ ва амалии таҳқиқот дар он аст, ки хулосаҳои асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонанд ҳамчун заминаи коркардҳои илмӣ дар фаъолияти амалӣ ва таҳияи минбаъдаи доктринаи амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои оянда, инчунин, концепсияҳо ва барномаҳои таъмини амнияти озуқаворӣ истифода бурда шаванд. Тавсияҳои дар диссертатсия зикргардидаро метавон дар фаъолияти мақомотҳои давлатии соҳавӣ истифода намуд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки муқаррароти асосӣ ва тавсияҳои пешниҳодгардида метавонанд дар рафти таҳрирезии Барномаҳои соҳавӣ ва фаъолияти Вазорати кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати саноат ва технологияҳои нави Ҷумҳурии

Тоҷикистон, Агентии стандартизатсия, метрология, сертификатсия ва нозироти савдои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кор бурда шаванд.

Маводҳои таҳқиқотро метавон дар таълими фанҳои иқтисодӣ ва кишоварзӣ, бехатарии иқтисодӣ, инчунин, дар курсҳои махсус оид ба масъалаҳои назария ва амалияи таъмини амнияти озуқаворӣ истифода бурд.

Наشري натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандаи илмӣ. Вобаста ба рисолаи илмӣ аз тарафи муҳаққиқ 31 корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ иҷро гардидаанд, ки 45 ҷ.ҷ.-ро ташкил медиҳанд, аз ҷумла: 3 монография бо ҳаҷми 29,6 ҷ.ҷ., 28 мақола бо ҳаҷми 15,4 ҷ.ҷ. Аз онҳо 17 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои илмӣ аз тарафи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда ба нашр расонида шудаанд.

Мақолаҳои илмӣ ҷопшудаи муаллиф мазмунӣ мухтасари қисми диссертатсиониро инъикос менамоянд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи Комиссия. Барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи “Низомномаи Шӯрои диссертатсионӣ”, “Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ”, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, № 267 тасдиқ гардидааст ва “Дастурамал дар бораи тартиби барасмиятдарории диссертатсияҳо ва авторефератҳо”, ки бо қарори раёсати Комиссияи Олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 31 март соли 2022, № 3 тасдиқ шудааст, мутобиқат мекунад.

Сохтори диссертатсия дар асоси мақсаду вазифаҳои дар он гузошташуда муайян карда шудааст. Диссертатсия аз муқаддима, чор боб, понздаҳ зербоб, 50 ҷадвал, 41 расм, хулосаву пешниҳодҳо иборат буда, бо истифода аз 431 сарчашма таҳия гардида, дар 369 саҳифаи компютерӣ омода карда шудааст.

Дар муқаддима мубрам будани рисолаи илмӣ асоснок гардида, сатҳи таҳқиқи қисм, объект, предмет, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, асосҳои методологӣ ва назариявӣ, заминаҳои меъёрий, навгониҳои илмӣ ва нуктаҳои илмӣ ба ҳимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии рисолаи илмӣ муайян карда шуда, ҳамзамон, тасвиби хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқот пешбинӣ гардидааст (саҳ. 6-19).

Дар боби якум «**Асосҳои назариявии таъмини амнияти озуқаворӣ**» ҷанбаҳои назариявии амнияти озуқаворӣ (саҳ. 20-41) баррасӣ гардида, нақши амнияти озуқаворӣ дар низоми амнияти миллӣ, принсипҳои асосӣ ва заминаҳои он (саҳ. 41-54) муайян карда шуда, таҷрибаи хориҷӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ ва истифодаи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (саҳ. 54-89) омӯхта шудаанд.

Докторант дар рисолаи худ қайд намудааст, ки амнияти озуқавориро дар миқёси ҷаҳонӣ, давлатӣ ва минтақавӣ дар асоси нишондиҳандаҳои бисёр мафҳум ва маҳакҳои аҳамияти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва биологидошта тавсиф мекунанд. Амнияти озуқаворӣ дар

таъмин будан ва безарарии маводи озуқа дар миқёси ҷаҳон ва давлат маҳаки умда ба ҳисоб меравад (саҳ. 21).

Ақидаи иқтисоддонони ватаниро мавриди омӯзиш қарор дода, муаллиф дуруст иброз кардааст, ки амнияти озуқаворӣ ин истехсоли худии маҳсулоти озуқаворӣ набуда, дараҷаи мақсиамлиии пардохтпазирӣ ва ҳолати хуби некуаҳволии ҷомеа мебошад. Дар дунё давлате ёфт намешавад, ки сатҳу ва сифати некуаҳволии шаҳрвандонаш баланд бошад он дучор шудан ба бухрони қаҳтии озуқаворӣ таҳдид накунад. Мушкилоти амнияти озуқаворӣ кишвари мо аз сатҳи пасти даромаднокии аҳоли ва камбизоатии он маншаъ мегирад (саҳ. 36).

Дар боби мазкур, масъалаҳои амнияти озуқавориро дар низоми амнияти миллӣ мавриди омӯзиш қарор дода, муаллиф қайд менамояд, ки амнияти озуқаворӣ бо ҷанбаҳои иқтисодӣ ва захираҳои инсонии амнияти миллӣ ва бавосита бо ҷанбаҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ, мудофиавӣ-ҳарбӣ ва фарҳангӣ-илмӣ ва технологияи он робитаи мустақим дорад. Таъмини пойдории истехсоли озуқаворӣ дар таъмини амнияти миллии аҳолии кишвар нақши муассир мебозад ва дар ниҳояти дараҷа устуворӣ, тӯлонии амнияти миллиро фароҳам месозад. Амнияти озуқаворӣ доираи васеи омилҳои миллӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, демографӣ ва экологиро дар бар мегирад. Ҳолати он бевосита ҳам дар маҷмӯъ амнияти миллӣ ва ҳам дар ҳар як ҷузъи он инъикос меёбад. Таъмин набудани амнияти озуқаворӣ ҳалли мушкилоти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва таъсир расонидан ба равандҳои глобалӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ғайриимкон аст. Амнияти миллии кишвар бо таъмини амнияти озуқаворӣ алоқамандии зич дорад. (саҳ. 42-43).

Дар натиҷаи таҳлили таҷрибаи хориҷӣ дар таъмини амнияти озуқаворӣ ва истифодаи усулҳои мувофиқи он дар кишвар муаллиф чунин хулоса намудааст, ки ҷиҳати таъмини амнияти озуқаворӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамзамон, устувор намудани афзалиятҳои рақобатпазирӣи корхонаҳои хурду миёнаи соҳаи хӯрокворӣ, аз ҷумла, баландбардорӣи сатҳи самаранокии истехсолот ва ҳосилнокии меҳнати хоҷагиҳои кишоварзӣ, ки таъминкунандаи амнияти озуқаворӣи мамлакат маҳсуб меёбанд, истифодаи як қатор ҷузъиёти таҷрибаи хориҷӣ барои чунин вазифаҳо мувофиқи мақсад мебошанд:

- вусъатбахшии чораҳои зарурӣ дар самти баландбардорӣи нишондиҳандаҳои иқтисодӣ (ҳосилнокӣ ва маҳсулнокии меҳнат, афзоиши истехсолот, татбиқи инноватсияҳо ва ғ.);

- рушд додани инфрасохтор ва таъмини шароити хуб барои аҳолии деҳот, ки бештар фаъолияти кишоварзӣ доранд, чорандешӣ баҳри баландбардорӣи даромади пулии кишоварзон;

- ҳавасмандгардонии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва молиявӣ ба кишоварзон;

- тақмили низоми коркарди маҳсулоти кишоварзӣи аҳамияти озуқаворидошта, раванди рақобатпазирӣ ва бозорёбии маҳсулоти хоҷагиҳои деҳқонӣ (саҳ. 88-89).

Дар боби дуум «**Чанбаҳои методологии арзёбии сатҳи таъмини амнияти озуқаворӣ**» асосҳои методологии арзёбии амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (сах. 90-116) таҳлил шуда, нишондиҳандаҳои амнияти озуқаворӣ дар доираи сиёсати кишоварзӣ-озуқаворӣ чен ва интиҳоб карда шудаанд (сах. 116-133), инчунин, муносибатҳои методӣ доир ба сатҳи таъминоти захиравии амнияти озуқаворӣ (сах. 133-145) арзёбӣ гардида, чанбаҳои байналмилалӣ, миллӣ ва минтақавӣ таъмини амнияти озуқаворӣ (сах. 146-160) муайян карда шуданд.

Дар диссертатсия асосҳои методологии арзёбии амнияти озуқаворӣ таҳлил гардидаанд ва таҳлили амиқи нишондиҳандаҳои иқтимоӣ-иқтисодӣ нишон додааст, ки сиёсати кишоварзӣ-озуқаворӣ нисбат ба сиёсати аграрӣ серпахлутар буда, ғайр аз нишондиҳандаҳои худтаъминкунии маҳсулоти озуқа бо ҳаҷми истеҳсоли худӣ, боз нишондиҳандаҳои меъёри истеъмоли оқилонаи озуқа, ҳиссаи хароҷоти истеъмоли озуқа дар маҷмуи хароҷоти истеъмоли, даромади кофӣи аҳоли ва таъмини амнияти озуқавориро дар бар мегирад.

Бинобар ин, ба ақидаи муаллиф сиёсати кишоварзӣ-озуқаворӣ ин маҷмуи чорабиниҳои ҷиҳати илмӣ ва дар асоси таҳлилу синтез асоснокшудаи стратегӣ мебошад, ки бо дастгирии давлатӣ, бо мақсади фароҳам овардани шароит барои фаъолият ва рушди самараноки бахши кишоварзӣ, бозори маҳсулоти кишоварзӣ ва таъмини амнияти озуқаворӣ дар кишвар анҷом дода мешаванд (сах. 132-133).

Дар қисмати ин боб аз ҷониби докторант сатҳи таъминоти захиравии амнияти озуқаворӣ арзёбӣ гардида, қайд шудааст, ки, дар айни замон, мақсади асосӣ доир ба таъминоти захиравии амнияти озуқаворӣ бояд аз он иборат бошад, ки захираи озуқаворӣ на танҳо талаботи ҷорӣи аҳолиро дар давраи муайян бо озуқаворӣ таъмин намояд, балки барои ҳавасмандгардонии кишоварзон (супориши давлатӣ), танзими нарх, дар ҳолати маҳдудияти воридоти маҳсулотҳои озуқаворӣ, дар ҳолатҳои фавқулода, бартараф кардани инҳисорӣ дар бозорҳои дохилӣ ва таъмини аҳоли бо озуқаворӣ дар давраи муайян равона гардад (сах. 134-135).

Муаллифи диссертатсия қайд менамояд, ки азбаски яке аз шартҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣ ин худ таъминкунии минтақаҳои кишвар бо навъҳои асосии озуқа мебошад, ки барои бисёре аз минтақаҳои ҷумҳурӣ аз рӯи хусусиятҳои табиӣ, релјефӣ, иқлимӣ ва дигар хусусиятҳо на танҳо душвор, балки аз ҷиҳати иқтисодӣ ҳам мувофиқи мақсад нест. Дар баъзе минтақаҳо на ҳамаи нишондиҳандаҳои амнияти озуқаворӣ кишвар аксар вақт таъмин мегардад. Бинобар ин, барои баъзе минтақаҳои кишвар воридоти маводи озуқаворӣ воситаи асосии амнияти озуқаворӣ ба ҳисоб меравад (сах. 156).

Дар боби сеюм «**Таҳлили ҳолати муосири таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон**» ҳолати муосири соҳаҳои кишоварзӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун таъмини рушди устувори

амнияти озукаворӣ (сах. 161-188) омӯхта шуда, таҳдидҳо ва хавфҳои асосӣ ба амнияти озукаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (сах. 188-204) арзёбӣ гардидаанд, инчунин, таъминоти захиравии амнияти озукаворӣ ва дастрасии иқтисодӣ (сах. 204-226) таҳлил карда, мушкилоти худтаъминкунии кишвар бо озуқа ва танзими воридоти маводи озукаворӣ (сах. 226-240) ошкор карда шудааст.

Дар баробари ин, докторант дар таҳқиқоти худ қайд менамояд, ки асоси таъмини амнияти озукаворӣ ин ташкили фаъолияти самараноки комплекси агросаноатӣ мебошад, ки парвариши растанӣ ва ҳайвонот, инчунин, бо воситаҳои истеҳсолот ва фурӯши маҳсулоти ниҳоӣ таъмин намудани корхонаҳои агросаноатиро дар бар мегирад. Дар ин ҷо дуруст ишора гардидааст, ки бахши кишоварзӣ то имрӯз дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишварҳо вазифаҳои хеле муҳимро ба уҳда дорад ва маълум аст, ки ин вазифаҳо дар оянда низ идома хоҳад дод. Кишоварзӣ аз ҳисоби таъмини аҳолии кишвар бо озукаворӣ, саҳми он дар ММД, шуғли аҳоли, таъмин намудани саноати коркарди маҳсулоти хӯрокворӣ бо ашёи хом ва сармоя, таъсири мустақим ва ғайримустақим ба содирот ва саҳми он дар муҳити зист дар тамоми олам соҳаи ногузир ба ҳисоб меравад. Аз ин сабаб, бахши кишоварзӣ бо ҷанбаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва экологии худ бо тамоми қишрҳои ҷомеа робитаи зич дорад (сах. 161).

Диссертант дар асоси арзёбии таҳдидҳо ва хавфҳои асосӣ ба амнияти озукаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омилҳои асосиро, ки ба таъмини амнияти озукаворӣ таъсир мерасонанд, ҷудо намудааст. Танзими ин омилҳо сатҳи таҳдидҳо ва хатари амнияти озукавориро дар мамлакат коҳиш медиҳад, ки ба онҳо дохил мешаванд:

- самтҳои рушди соҳаи кишоварзӣ (баланд бардоштани сатҳи худтаъминкунӣ бо озукаворӣ);

- тартиби истифодаи заминҳои кишоварзӣ (истифодаи заминҳои бекорҳобида);

- меъёрҳои экологӣ ва агротехникии истифодаи замин;

- васеъ намудани заминҳои қорам тавассути обёрии заминҳои лалмӣ;

- беҳбуди вазъи молиявии КАС (дастрасии деҳқонон ба қарз, ки ба онҳо васеъ намудани фаъолият ё сармоягузорӣ ба тухмӣ ва техникаи нав имкон медиҳад), муносибатҳои андозии истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ;

- дастгирии бевосита ё бавосита (кӯмаки суроғавии озукаворӣ)-и давлат ба истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ;

- назорат аз болои сифат, беҳатари маҳсулоти хӯрокворӣ ва сатҳи таъмини истеъмоли озукавории аз ҷиҳати физиологӣ тасдиқшуда;

- бо қор таъмин намудани аҳоли (фароҳам овардани ҷойҳои нави қорӣ ва паст кардани сатҳи бекорӣ дар ҷумҳурӣ);

– даромаднокии аҳоли (индексатсияи маош ва нафақа мутобиқи таварруми солана);

– танзими тарофавӣ ва гумрукии воридоти маҳсулоти хӯрокворӣ ва нуриҳои минералӣ;

– истифодаи технологияҳои инноватсионӣ (таъмини кишоварзон бо техникаҳои нав, тухмиҳои ҳосилхез ва чорвои маҳсулноки замонавӣ);

– таъсиси бозори ягонаи озуқаворӣ кишварҳои ИДМ, марҳила ба марҳила даст кашидан аз бочҳои гумрукӣ ва пардохтҳо ба маҳсулотҳои хӯрокворӣ аввалиндараҷа ва ҳамоҳангсозии сиёсати нархгузорӣ (сах. 202-203).

Муаллиф дар асоси таҳлили таъминоти захиравии амнияти озуқаворӣ ва дастрасии озуқаворӣ қайд менамояд, ки ҳар як кишвар бояд дастрасии аҳолиро бо маводи озуқа ҳам аз ҷиҳати воқеӣ ва ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ таъмин намояд. Хӯрок низ бояд ба фарҳангу анъанаҳои мардум мувофиқ бошад. Танҳо дар ҳолатҳои бӯҳронӣ, ба монанди хушксолии шадид ва дигар офатҳои табиӣ, уҳдадорӣ таъмини даромади мустақим ба миён меояд. Ҷӣ тавре ки кишварҳои ҷаҳон дар солҳои 2020-2021 ба бӯҳрони иқтимоӣ-глобалӣ дучор шуданд, яъне, паҳн гаштани пандемияи коронавирус давлатҳо маҷбур шуданд, то ба ҳамаи аҳолии кишвари худашон маводи озуқаро тақсим намоянд ва, дар ин ҳолат, нақши таъминкунандаро бозанд (сах. 206-207).

Масъалаи мушкилоти худтаъминкунии кишвар бо озуқа ва танзими воридоти маводи озуқаворӣ мавриди таҳқиқ қарор гирифта, зикр гардидааст, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ ва иқтисоди дарҳои кушодаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мубрамияти мушкилоти таъмини амнияти озуқаворӣ миллӣ ва истиқлолияти озуқаворӣ давлатӣ меафзояд. Ин масъаларо бо роҳи ноил шудан ба чунин дараҷаи тараққиёти комплекси агросаноатии мамлакат ҳал кардан мумкин аст, ки худтаъминкунии кишвар бо озуқаворӣ имконпазир гардад. Баланд бардоштани сатҳи худтаъминкунӣ бо маҳсулотҳои озуқаворӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣ ба ҳисоб меравад, ки ҳолати муосири сатҳи худтаъминкунӣ бо маҳсулотҳои озуқаворӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар рисола таҳлил карда шудааст. Дар ин ҷо, аз маълумотҳои овардашуда дидан мумкин аст, ки соли 2023 истеъмол нисбати меъёрҳои физиологӣ танҳо аз рӯйи маҳсулоти нонӣ ва рағани растанӣ аҳолии кишвар таъмин буда, аз рӯйи боқимонда маҳсулотҳо таъмин нестанд. Масъалаи худтаъминкунӣ нишон медиҳад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ғайр аз маҳсулоти нонӣ, ё худ, гандум 54%, рағани растанӣ 13%, гӯшт 96%, тухм 76% ва қанд 0% боқимонда маҳсулотҳоро бо истеҳсоли худӣ талаботи истеъмолии аҳолиро таъмин карда метавонад (сах. 228-229).

Дар боби чорум «**Қоркарди концепсия (доктрина)-и таъмини амнияти озуқаворӣ дар шароити гузариш ба модели иқтисодии индустриалӣ-аграрӣ**» асосҳои заминавии концепсияи амнияти озуқаворӣ

оид ба қабули доктринаи таъмини амнияти озуқаворӣ дар шароити иқтисоди индустриалӣ-аграрӣ (сах. 241-261) пешниҳод карда шуда, самтҳо ва дурнамои таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (сах. 261-277), мониторинги сатҳи таъмини аҳоли бо озуқаворӣ (сах. 277-295) муайян карда шудаанд, инчунин, механизми дастгирии содирот ва мусоидат ба воридотивазкунии маҳсулоти озуқаворӣ дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон (сах. 295-213) пешниҳод карда шудаанд.

Диссертант бамаврид қайд менамояд, ки асосҳои концептуалии таҳияи докринаи амнияти озуқаворӣ ҳамчун ҳуҷҷати банақшагирии стратегии рушди устувори мамлакат, ки фарогири нигоҳҳои мушаххаси муҳаққиқону мутахассисон, мақсадҳои дақиқ, вазифаҳои мушаххас дар самти таҳия ва татбиқи сиёсати иҷтимоӣ-иқтисодии давлат буда, метавонад ба татбиқшавии ҳадафҳои олии мамлакат мусоидат намояд. Ҳамзамон, дар баробари пуртазод гардидани вазъи бозори озуқаворӣ ҳаҷонӣ асосҳои концептуалии таҳияи “Докринаи амнияти озуқаворӣ Тоҷикистон” метавонад чандирии бозори озуқаворӣ мамлакатро таъмин намояд. Инчунин, дар робита бо концепсияи амнияти озуқаворӣ ва равишҳои методологии таъмини амнияти озуқаворӣ дар ҷумҳурӣ вобаста ба ҷойгиршавии географӣ, иқлим, захираҳои истеҳсолии соҳаи кишоварзӣ, инчунин, урфу одатҳои миллӣ имконияти таҳияи барномаҳои кӯтоҳмуҳлати соҳавӣ ва минтақавӣ таҳия карда шавад (сах. 260).

Муаллиф якҷанд ақидаҳои олимони ватанӣ ва хориҷиро мавриди омӯзиш қарор дода, бамаврид қайд кардааст, ки дар оянда дар самтҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣ як қатор вазифаҳои нав бояд иҷро шаванд, махсусан:

1) қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти ғизоӣ ва ҳӯроквории аҳолии афзоиандаи шаҳру деҳот бо тағйир ёфтани одатҳои истеъмоли ғизо (афзалият ба маҳсулоти бе ОГТ);

2) афзоиши устувори истеҳсолоти маҳсулоти кишоварзӣ ва ҳосилнокии меҳнат дар онҳо таъмин карда шавад;

3) ҷорӣ кардани қарзҳои имтиёзнок дар соҳаи кишоварзӣ (бо ғоизҳои пасттарин ва бе бюрократия);

4) ташаккул додани устуворӣ ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим (мутобиқ кардани зироатҳо ва ҷорво ба тағйирёбии иқлим);

5) таъмини захиравии амнияти озуқаворӣ (захираи буферӣ);

6) тамдид ва аз нав таҳияи лоиҳаҳои азхудкунии заминҳои нави обӣ;

7) тартиб додани консепсияи нави истифода ва азхудкунии минтақаҳои кӯҳӣ ва баланд бардоштани нақши онҳо дар ҳалли мушкилоти амнияти озуқаворӣ;

8) роҳҳои баланд бардоштани ғизои хушсифат ва безарарро пайдо кардан (сах. 276).

Дурнамои таъмини амнияти озуқаворӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мониторинги сатҳи таъмини аҳолиро бо озуқаворӣ муайян намуда, дар таҳқиқот ишора гардидааст, ки ҳамчун асос барои ташаккули зернизомии

мониторинги амнияти озуқаворӣ бояд мониторинги ислоҳоти кишоварзӣ ба объектҳои зерин қабул карда шавад:

1) заминаи конунгузорӣ дар соҳаи комплекси агросаноатӣ, механизм ва дараҷаи татбиқи он;

2) қобилиятҳои мутобикшавии кишоварзон ба шароити нави идоракунии бозор;

3) дараҷаи некуаҳволии деҳот;

4) ҳолати муҳити зист;

5) низоми минтақавии фаъолияти кишоварзӣ;

6) сохторӣ-институтсионалӣ доштани иқлими ҳуби сармоягузории минтақаҳо;

7) дараҷаи арзиши аслии маҳсулот;

8) дараҷаи суботи сиёсӣ дар кишвар ва сиёсати ба дастгирии соҳаи кишоварзӣ равона шуда;

9) захираҳои озуқаворӣ милли ташкил карда шавад ва дар ин ҳолат на танҳо захираҳои дар ихтиёри давлат буда, балки дар ҳар як оила бояд захираи озуқаворӣ худро дошта бошад (сах. 294).

Докторант барои мукамалгардонии механизми дастгирии содирот ва мусоидат ба воридотивазкунӣ дар шароити иқтисодиёти миллиамон пешниҳод менамояд, ки сиёсати воридотивазкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба «саноатикунонӣ» нигаронида шудааст, бояд дар як вақт дар якҷанд сатҳ бо мақсади баланд бардоштани рақобатпазирии истеҳсолоти ватанӣ ва ҳавасмандгардонии содирот бо механизмҳои муайян татбиқ карда шавад. Аз ҳама муҳим, таносуби дурусти мақсадҳо барои мусоидат ба рушди дарозмуддати саноатикунонӣ ёфта шавад. Самти дигари зиёд намудани тавлиди маҳсулоти воридотивазкунанда ва ба содирот мусоидаткунанда, коҳиш додани вобастагии истеъмолкунандагон аз маҳсулоти воридотӣ, сатҳи баланди рақобатпазирӣ, фазои мусоиди сармоягузорӣ, инчунин, бунёди платформаи шарикӣ ва ҳамкорӣ давлат ва бахши хусусӣ, ташкил ва рушд додани марказҳои логистикӣ ва долонҳои коммуникатсионӣ, нақлиётӣ ва иқтисодии байналмилалӣ мебошад (сах. 304).

Дар асоси омӯзиши мушкилот дар самти таъмини амнияти озуқаворӣ унвонҷӯ ҳулоса ва пешниҳодҳои ҷолиби диққатро таҳия кардааст, ки онҳо ба рушди устувори иқтисодиёти кишвар мусоидат хоҳанд кард.

Дар баробари ин, таҳқиқоти диссертатсионӣ баъзе камбудиву норасоӣҳо дорад. Аз шумораи инҳо:

1. Дар рисола аз ҷониби муаллиф ҷорӣ намудани натиҷаҳои таҳқиқот дар истеҳсолот оварда нашудааст (санади татбиқи натиҷаҳои таҳқиқот);

2. Дар қисмати мутобикати диссертатсия ба Шиносномаи ихтисоси илмӣ рақамгузорӣ ва баъзе калимаҳои дар бандҳои “Соҳаҳои таҳқиқот” овардашуда нодуруст ишора гардидаанд;

3. Дар номгузории чадвали 1.3.3. - Тавозуни воридот ва содироти маҳсулоти кишоварзӣ дар 27 кишвари Иттиҳоди Аврупо дар соли 2022 (сах. 72-и дисс.) ва чадвали 1.3.4. - Кишварҳое, ки 27 кишвари Иттиҳоди Аврупо бо онҳо бештари воридот ва содироти маҳсулоти кишоварзиро анҷом медиҳад, соли 2022 (сах. 72-и дисс.) дар соли 2022 нишон дода шудааст. Дар дохили чадвалҳо бошад, нишондиҳандаҳои солҳои 2021, 2022 ва 2023 оварда шудаанд. Ҳангоми номгузории чадвалҳо нишондиҳандаи ин солҳо бояд ба назар гирифта мешуд;

4. Дар зербоби 3.1. ҳангоми омӯзиши масъалаи таъмини рушди устувори соҳаҳои кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон – кафолати таъмини амнияти озуқаворӣ муаммо ва тавсияҳо оид ба кафолати таъмини амнияти озуқаворӣ ба таври мушаххас мавриди омӯзиш қарор дода нашудааст.

Бо ибрази чунин нуктаи назарҳо метавон гуфт, ки диссертатсияи Ализода Олимҷон Маҳмуд ба камбудии номбаркардашуда нигоҳ накарда, дар сатҳи зарурӣ омода карда шудааст ва аз ҷиҳати мазмун мутобиқ ба талаботҳои мавҷудбуда мебошад.

Мутобиқати автореферат ба мазмуни асосии диссертатсия. Автореферати диссертатсия тибқи талаботи мақарраргардида барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ таҳия гардида, мазмуни асосии таҳқиқотро инъикос мекунад ва муқаррароти асосии қори диссертатсиониро мухтасаран дар бар мегирад.

Мутобиқати барасмиятдории диссертатсия ва таҳассуси илмӣ довталаб ба дараҷаи илмӣ. Умуман, диссертатсия дар мавзӯи «Таъмини амнияти озуқаворӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон: назария, методология ва амалия», ки барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.06.01 – Амнияти иқтисодӣ пешниҳод гардидааст, ба талаботҳои муқарраршуда мутобиқ буда, тавсия дода мешавад, ки қори илмӣ асоснокгардида баитмомрасида ҳисобида шуда, дорои ҳалли масъалаи аҳамияти соҳавидошта ба шумор рафта, муаллифи он Ализода Олимҷон Маҳмуд сазовори дараҷаи илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ аз рӯйи ихтисоси 08.00.06.01 – Амнияти иқтисодӣ мебошад.

Муқарризи расмӣ:

д.и.и., профессор, муовини ректор оид ба илм ва инноватсияи Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон

Бобочониён Даврон Дадочон

735700, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Хучанд, 17-ум микрорайон, хонаи 1.
Донишгоҳи давлатии ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон,
Web: <http://tsulbp.tj>; E-mail: bobojonovd@rambler.ru,
Телефон: + (992) 342223811; +(992) 927734646

